

כלי מחקר זה נלקח מתוך [מאגר כלי המחקר](#) של קרן שלם התומכת במחקר שמטרתו

שיפור איכות החיים של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית והסובבים אותם.

כל המעוניין להשתמש באחד מכלי מחקר מתבקש לפנות לחוקר שערך את המחקר הרלבנטי ולוודא את אישור השימוש בכלי מבחינת זכויות יוצרים.

שם הכלי: [שאלון תיאורי מקרים - להערכת נטייה להמלצה דתית עבור סוגיות משפחתיות של אנשים](#)

עם מוגבלות (בעברית ובערבית)

פותח במקור בשנת: 2020 על ידי: לינה בדראן (בהנחיית פרופ' אריק מירמן)

תורגם לעברית בשנת : לא רלוונטי על ידי: לא רלוונטי

1	מטרת הכלי	להעריך את הנטייה להמלצה דתית בקרב עו"סים עבור סוגיות משפחתיות של האדם בעל המוגבלות (נישואין/גירושין/משמורת ילדים)
2	סוג כלי המחקר	שאלון
3	אוכלוסיית היעד	במחקר של בדראן (2020), עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים
4	אופי הדיווח	דיווח עצמי
5	מבנה הכלי	שאלון תיאורי המקרים נבנה ע"י החוקרת בהסתמך על פסקי דין של בתי הדין השרעיים בארץ בנושאי נישואין, גירושין ומשמורת ילדים בקרב דתיים/מסורתיים מוסלמים ממשפחות בהם קיים אדם עם מוגבלות שכלית או מחלה נפשית. "מקרה" הוא החלטה של בית הדין השרעי שתומצתה. המשתנים מגדר האדם בעל המוגבלות, סוג מוגבלות, סוגיה ודתיות משפחת האדם בעל המוגבלות, מופיעים בתוך כל תיאור מקרה כחלק מתיאור הנתונים והפרטים של כל נבדק. על המשיבים, לבחור האם אם מסכימים עם ההחלטה של הקאדי שצורפה אחרי כל תיאור מקרה.
6	סוג סולם המדידה	"מסכים"/"לא מסכים"
7	סוג הפריטים בכלי	תיאורי מקרה.
8	אורך הכלי	סה"כ 25 פריטים.
9	מהימנות	לא צוין
10	תקיפות	לא צוין

רשימת מחקרי קרן שלם אשר עשו שימוש בכלי:

מק"ט	שם המחקר
890-175-2019 למחקר המלא	לינה בדראן (2020), בין חילון לדתיות בישראל: הבדלים בין המלצותיהם של עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים בסוגיות של נישואין/גירושין ומשמורת ילדים הנוגעות לאנשים עם מוגבלות שכלית או מחלת נפש. חיבור לשם קבלת תואר 'דוקטור לפילוסופיה' בהנחיית: פרופ' אריק רימרמן. הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

[למאגר המחקרים של קרן שלם](#)

שאלון תיאורי מקרים המדמים סוגיות משפחתיות שנדונו בבית הדין השרעי

(בעברית ובערבית)

לפניך 25 מקרים המדמים סוגיות של נישואין, גירושין ומשמורת ילדים שנדונו בבית הדין השרעי. הנך מתבקש/ת לקרוא כל מקרה בקפידה ולציין אם הנך מסכים/ה עם ההמלצה המצורפת לכל מקרה. בחלק מתיאורי המקרים הוספנו מקרא למושגים מסוימים על מנת לאפשר הבנה מלאה של המקרה בטרם מתן תשובה.

1. עלי ומהא

עלי בן 35, לוקה במוגבלות שכלית התפתחותית קלה, נשוי זה שש שנים למהא בת ה-25. עלי הוא אזרח ישראל ומוצאה של מהא מטול כרם. יש לציין כי נישואיהם של בני הזוג נערכו בהסכמה ובנוכחות עדים ונקבע מוהר, אך לא בפני רשם נישואין. עלי ומהא חיו בשלום בית ועלי עזר למהא במשימות פשוטות ובעיקר אהב לערוך קניות. **שניהם פנו לבית הדין במרכז הארץ בבקשה להכיר בנישואיהם.** עלי הגיע בליווי אמו עאישה המשמשת כאפוטרופוסית שלו; מהא הגיעה בגפה. מהא הופתעה לגלות כי לעלי יש אפוטרופוסית, עובדה שלא נמסרה לה טרם נישואיה. מאידך גיסא, עאישה טענה כי גילתה זאת לאביה של מהא טרם הנישואין, וכי זו נכחה במעמד ניסוח הכתובה. הכתובה מעידה כי עלי יזם את הנישואין עם מהא למרות שהיתה לו אפוטרופוסית.

- למרות שעלי ומהא הסכימו בנוכחות עדים על נישואיהם ונקבע מוהר, עלי נחשב "מג'נון" ולפיכך הנישואין "מקולקלים".¹
מסכים/ה / לא מסכים/ה

2. אחמד ועליא

אחמד בן 30 בעל מוגבלות שכלית קלה וכבד שמיעה, נשוי לעליא בת ה-34 שאינה בעלת מוגבלות. אחמד גדל במשפחה מסורתית, יודע קרוא וכתוב ומסייע לעליא בניהול חייהם המשותפים. לזוג שני ילדים בני שלוש וחמש. לפני כשנה גירש אחמד את עליא, אך חודשיים לאחר מכן הוא יזם פיוס ונישא לה מחדש. שלושה חודשים לאחר מכן הגיש בקשה לבית הדין להתיר את הנישואין. **בית הדין דרש מאחמד להגיש את בקשתו בכתב ואחמד כתב כדלקמן "אני אחמד מסכים, ונשוי לעליא".**

- לאחמד אין אפוטרופוס ולפיכך יש לכבד את בקשתו להתיר את הנישואין.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

¹ נישואין "מקולקלים" הם נישואין בהם לא מתקיים אחד מתנאי הנישואין: ניסוח, מיופה הכוח, בני הזוג ועדים.

3. עלאא וסלאם

עלאא בן 32, בעל מוגבלות שכלית בינונית, נשוי לסלאם בת ה-37 שאינה בעלת מוגבלות. לזוג ארבעה ילדים קטנים. מוסא, אביו של עלאא, המדקדק במצוות הדת, ביקש מבית הדין לבטל² את נישואי בנו. לטענתו, עלאא אינו כשיר משפטית וסלאם אילצה אותו להתחתן מסיבות כלכליות. עלאא מתגורר עם אביו בביתו ומבקר את סלאם והילדים מידי פעם. חוות דעת פסיכיאטרית קבעה כי עלאא לא היה כשיר בעת חתימת הסכם הנישואין. הדוח הפסיכיאטרי קבע כי לעלאא אינטליגנציה גבולית, המתבטאת ביכולת גבולית לחשיבה, זיכרון, התמצאות, שיקול דעת, תובנה ותפקוד יומיומי. יש לציין גם כי אינו יודע קרוא וכתוב. ליקויים אלה מגבילים את כושרו להעריך מצבים ואירועים.

- למרות שבני הזוג הסכימו להינשא, נישואיהם אינם קבילים משום שחוות הדעת הפסיכיאטרית קבעה שעלאא לא היה כשיר משפטית בעת חתימת הסכם הנישואין ("עקד זואאג" בערבית).

מסכים/ה / לא מסכים/ה

4. ג'מיל ונהאיה

ג'מיל בן 41, מוגדר כסכיזופרני, היה נשוי לנהאיה בת ה-35. בעת הגירושין, היה לזוג בן בשם טארק, בן חמש. טארק נמצא בחזקת האם, המתגוררת מאז הגירושין אצל הוריה ביישוב אחר. לפני חמש שנים נישא ג'מיל שנית לסאוסן ונולדו להם שני בנים. ג'מיל נמצא בהסדרי ראייה עם טארק, והפגישות מתקיימות במרכז קשר. לאחרונה הגיש אחמד בקשה להיות הורה משמורן לטארק. בבקשתו לבית הדין טען שנהאיה היא חולת נפש. לבית הדין הוגשו שני תסקירים של פקידי סעד. באחד העריך העובד הסוציאלי שג'מיל אינו מסוכן לעצמו או לאחרים והמליץ כי ניתן לקיים הסדרי ראייה בביתו. חוות הדעת השנייה תיארה את המצב הקיים אך לא המליצה על כל שינוי. לפי הערכה פסיכיאטרית שהוגשה לבית הדין, ג'מיל לוקה בסכיזופרניה פרנואידית ובעברו היה מאושפז בכפייה; הוא נמצא עתה בהכרה מלאה, שקט, משתף פעולה וחסר יוזמה. עם זאת, צוין ששיקול דעתו לקוי. הוא אינו מהווה סכנה לעצמו או לזולתו ומצבו מאוזן כאשר הוא נוטל תרופות. לבית המשפט הוזמנה הפסיכיאטרית המטפלת בו, שלא ביטאה עמדה מפורשת לגבי מידת כשירותו כמשמורן.

- נהאיה אינה חולת נפש ולפיכך מומלץ שתמשיך להיות ההורה המשמורן לטארק בן החמש שזקוק עדיין לטיפול.

מסכים/ה / לא מסכים/ה

5. יסמין ופראס

פראס בן 42, נשוי זה שבע שנים ליסמין בת ה-34, בעלת הפרעת אישיות גבולית. לזוג ילד בן שלוש. לאחרונה הגיש פראס בקשה לבית הדין על מנת להתיר גירושין. לדבריו היא מעשנת ושותה אלכוהול. הוא טען בבית המשפט כי יסמין ניסתה להתאבד מספר פעמים ואף אושפזה בעקבות זאת. לדבריו, היא אינה משתפת פעולה עם המטפלים ומסרבת לקבל טיפול תרופתי. הוא צירף מסמכים רפואיים המעידים כי אשתו לוקה בהפרעת אישיות גבולית על רקע שימוש באלכוהול ובעבר אושפזה בשל ניסיון אובדני (בליעת כדורים). פראס ביקש מבית המשפט "תחכים" כצעד ראשון לפני קבלת היתר לגירוש.

- ההמלצה היא לא להיענות לבקשתו של פראס לתחכים³ כיוון שלא נועדה לשלום בית.

מסכים/ה / לא מסכים/ה

² ביטול הנישואין כ"פסח" פירושו ההפרדה בין שני בני הזוג בגלל קושי של הגבר לשלם מוהר או מזונות.

³ תחכים מתקיים כאשר קיים סכסוך מתמשך בין שני בני הזוג, כל אחד ממנה גבר מהצד שלו על מנת לתת את המלצתו בעניין.

6. רשא ומאהר

מאהר בן 40, נשוי לליילא, עורכת דין בת 30. בעבר היה נשוי חמש שנים לרשא. למאהר ורשא בת בגיל שש שנמצאת במשמורת האם. הן מתגוררות מאז הגירושין בבית אמה של רשא. רשא, בעלת השכלה תיכונית, אובחנה בעבר כבעלת אינטליגנציה גבולית ומתוארת כילדותית ותלותית. מאהר הגיש לאחרונה בקשה לבית הדין להיות משמורן בלבדי של הבת. לטענתו, היא זקוקה לעזרתו בלימודים בכתה א'. רשא טענה שבתה מקבלת תשומת לב מרבית ממנה ומאמה, הולכת לחוגים ומקבלת שיעורים פרטיים במימון אמה. לדבריה, בקשתו של מאהר תמונה שכן הוא שוהה שעות רבות בעבודה ואין לו זמן לטפל בבת. הבת נולדה אחרי הגירושין לפיכך היא ואמה הן הדמויות המשמעותיות בחייה. הוגש תסקיר של פקיד סעד שבו הומלץ על העברת המשמורת לידי מאהר בטענה שהוא מסוגל לתת מענה כלכלי טוב יותר, למרות שרשא מספקת את צרכי הבת במלואם.

- ההמלצה היא שלא להיענות לבקשתו של מאהר, כיוון שהילדה בת שש וזקוקה עדיין לאמה ולתמיכת סבתה.

מסכים/ה / לא מסכים/ה

7. ניבין ויאסר

יאסר (35) וניבין (29) הם הורים פרודים לפעוטה בת שנה. ניבין עברה לגור אצל הוריה עם הבת אחרי שלדבריה יאסר היכה אותה והיא נזקקה לטיפול רפואי. לאחרונה, הגיעו אחיותיו של יאסר לבית הוריה של ולקחו את הבת ללא הסכמתה. לאחר שלא הצליחה להחזיר לעצמה את בתה בדרכי נועם, פנתה לבית הדין ששייב לה את בתה. בכתב ההגנה, טען יאסר כי לניבין פגיעת ראש בשל חבלה בילדות. לחיזוק טענתו הציג מסמכים רפואיים, המעידים כי נחבלה בילדות ומאז סובלת מבעיות קוגניטיביות ונפשיות. ניבין הפריכה את טענתו והציגה מסמכים המעידים על פגיעתו הפיזית בה. לדבריה, בתה זקוקה לה כי היא עדיין יונקת.

- ההמלצה: להשיב לעת עתה את הבת לחזקת האם

מסכים/ה / לא מסכים/ה

8. אמאל ועאדל

עאדל (36) ואמאל (30) התגרשו לפני שנתיים. לזוג ילדה בת שמונה. בהסכם הגירושין נקבע שהאם ובתה יתגוררו אצל הוריה של אמאל. לאחרונה, ביקש עאדל להסתלק מן ההסכם ולכן הגיש בקשה לבית הדין להיות הורה משמורן יחיד לבת. הוא טען כי אמאל עובדת שעות רבות ומתעללת בבתם מאחר והיא חולת נפש, בשל דיכאון אחרי לידה. אמאל טענה כי בקשתו של עאדל עומדת בסתירה להסכם הגירושין. לבית המשפט הוגשו תסקירים סותרים של פקידי הסעד, שהעריכו את כישוריהם ההוריים בנפרד. מהתסקירים עולה כי הדיכאון שחוותה האם היה תגובה לתהליך הגירושין ואינו רלוונטי עוד: היא מפרנסת את עצמה ואת בתה ודואגת למילוי צרכי הבת במלואם. לבית המשפט הוזמנה הבת שהתקשתה להחליט בבירור עם מי היא רוצה לגור. אמנם היתה לה נטייה קלה לגור אצל האב, אך היא הדגישה שאמה מטפלת בה כראוי, וכי היא קשורה לסבתה מצד אמה.

- ההמלצה היא לא לשנות את הסכם הגירושין בהעדר ראיה לירידה בתפקוד ההורי של אמאל.

מסכים/ה / לא מסכים/ה

נאסר (29), בעל תואר ראשון בפסיכולוגיה, נישא לרנא (23). היא עזבה אותו בחלוף כחודש ועברה להתגורר בבית אמה לאחר שלדבריה התנהגויותיו של נאסר היו מוזרות ולא מובנות. בצר לה, **פנתה לבית הדין וביקשה להתגרש ממנו לרבות קבלת מוהר**, כיון שהסתיר ממנה את מחלתו הנפשית (לטענתה, הוא חולה סכיזופרניה). השופט מינה מוחכמין⁴ שהגישו המלצות סותרות, ולכן מינה השופט מוחכם (פייסל)⁵ שהמליץ על גירושין אבל בלי מוהר, ונימק זאת בהתנגדותה של רנא לחיות עם אדם שסובל ממגבלות המנהל אורח חיים דתי. יש לציין כי לא הוגשו מסמכים המעידים על מחלתו הנפשית של נאסר.

- ההמלצה היא לכבד את בקשתה של רנא להתגרש.

מסכים/ה / לא מסכים

10. פארוק והנד

פארוק (35) היה נשוי להנד (30) לתקופה קצרה. הנד עזבה את הבית ועברה להתגורר אצל הוריה, לדבריה, בשל אלימותו הפיזית. שני עדים מטעמה העידו כי אביו של פארוק הסתיר מפניה את מחלתו, המתבטאת בהתפרצויות בלתי נשלטות ובהתקפי זעם. עוד אמרו העדים כי ראוהו נוטל תרופות פסיכיאטריות, אם כי לא הוגשו מסמכים המעידים על מחלתו ועל הטיפול התרופתי. **הנד ביקשה גירושין** כי הושתרה ממנה מחלתו הנפשית של פארוק טרם הנישואין. לעומתה, פארוק הביע רצון עז לחיות עמה.

- ההמלצה היא למנות בוררים (מוחכמין) טרם קבלת החלטה של בית המשפט.

מסכים/ה / לא מסכים

11. שרה ומוסא

מוסא (54), רופא ואיש דתי מאוד, נשוי לשרה (33), מורה. לזוג נולדה ילדה בשם רבאב, כיום בת שש. למוסא שני ילדים מנישואין קודמים. מוסא ושרה פרודים מזה שנה. **מוסא ביקש מבית הדין משמורת יחידנית על רבאב**. לדבריו, שרה לקתה בדכאון אחרי לידה והפסיקה לדבר אתו ולטפל ברבאב. בתגובה לבית המשפט ציינה שרה כי אינה חולה בדכאון, וכי מוסא מתנהג כלפיה באלימות פיזית ומילולית ואף קיים חשש כי הוא "מתעסק" עם רבאב. תסקיר פקידת סעד תיאר יחס טוב ואכפתי בין האב לבת והמליץ על משמורת יחידנית של שרה, תוך הסדרי הראיה נאותים בין מוסא ורבאב. מוסא התנגד להמלצת התסקיר וצירף מסמך רפואי המעיד ששרה אכן חולה בדכאון אחרי לידה ומצבה דורש מעקב וטיפול. הוא הוסיף שהתסקיר לוקה בחסר כיוון שאין בו התייחסות למצבה הנפשי של שרה ולמצבה של הבת.

- ההמלצה היא לקבל את חוות הדעת של פקיד הסעד שכן היא מבטאת איזון בין זכות האם, צרכי הבת וזכויות הראיה של האב.

מסכים/ה / לא מסכים

12. חוסני ומונתהא

חוסני (35) מוכר כחולה סכיזופרניה. הוא התגרש מנוהא (28) עוד בהיותה בהריון הראשון עם כרים, כיום בן שנה. לאב נקבעו הסדרי ראיה במרכז קשר. חוסני הגיש לאחרונה **בקשה לבית הדין להרחיב את הסדרי הראיה ולאפשר לו לארח את בנו למספר ימים בביתו**. הוא טען כי יש חשיבות רבה לחיזוק הקשר בינו לבין בנו. נוהא הביעה התנגדות וטענה שחוסני לוקה בנפשו ועלול לסכן את הבן. על פי תסקיר של פקיד סעד חוסני אינו מסוכן לזולת.

- ההמלצה היא לכבד את בקשתו של חוסני – מחלתו אינה מונעת קיום קשר אבהי משמעותי עם הבן.

מסכים/ה / לא מסכים

⁴ שני הגברים שמונו בעת תחכים נקראים מוחכמין.

⁵ פייסל הוא גבר שממנה הקאדי לאחר ששני המוחכמין הגיעו להמלצות מנוגדות.

13. עדנאן ורים

עדנאן (43) נשוי לרים (30). עדנאן מוכר כחולה סכיזופרניה המקבל טיפול תרופתי. שנתיים לאחר הנישואין, התגרשו בני הזוג כשרים היתה בהריון ראשון. הילד, כיום בן שנה, נמצא בחזקת האם ומאז לידתו לא היה לו קשר עם האב. **עדנאן הגיש בקשה לבית הדין לאפשר הסדרי ראיה לרבות לינה.**

- ההמלצה היא לאפשר הסדרי ראיה ללא כל התניה.
מסכים/לא מסכים

14. חסן וורדה

חסן (39) היה נשוי לוורדה (30), לזוג נולד בן, כיום בן שנתיים וחי עם אמו. חסן מוכר בביטוח הלאומי כחולה סכיזופרניה ומקבל קצבת נכות מהביטוח הלאומי. לבית המשפט הוגשו תסקיר של פקיד סעד שאינו שולל הסדרי לינה בביתו, וכן דו"ח פסיכיאטרי שהסתייג ממסוגלותו ההורית של חסן. בית המשפט התחשב בדו"ח הפסיכיאטרי ולא אישר הסדרי ראיה. **חסן ערער על החלטה בהתבסס על הערכת פקיד הסעד.**

- ההמלצה היא לקבל את הערעור לאור התסקיר.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

15. נעמה וחכים

חכים (65), אלמן המגדיר עצמו דתי, התחתן לאחרונה עם נעמה (29). מיד אחרי נישואיהם התגלה לו כי אשתו חולה בדיכאון ונוטלת תרופות פסיכיאטריות באופן קבוע. לא זו בלבד, אלא שהסתירה ממנו כי היא מקבלת קצבת נכות כללית. **נעמה הגישה בקשה לבית הדין לאשר לה גירושין מחכים כיוון שאינו דואג לה.** היא הודתה בפני השופט שאכן הסתירה את מחלתה מבעלה. בדיון בבית הדין הביע חכים נכונות להמשיך לחיות אתה והציע שלום בית למרות שנעמה מתנהגת אליו בגסות.

- ההמלצה היא למנות "מוחכמין" כדי לברר את טיעוני שני הצדדים בטרם תתקבל החלטה על הגירושין וגובה המורה.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

16. סייף ואינאס

סייף (52) חי עם אשתו השלישית עביר. יש לו שלושה ילדים מנישואים קודמים. הוא סכיזופרן המטופל במרפאה באזור מגוריו. שני ילדיו מהנישואין השניים נמצאים במשמורת האם, אך הוא זוכה לראותם פעמיים בשבוע במרכז קשר. **סייף אינו מרוצה מהסדרי הראיה הקיימים והגיש בקשה להרחיבם, לרבות לינה.** בדברי הבקשה ציין כי המטרה היא לחזק את הקשר בינם לביתו ולבתו אלא הנמצאת במשמורתו. דו"ח פסיכיאטרי עדכני העריך כי סייף מקפיד ליטול תרופות באופן קבוע, אושפז פעמיים בלבד מאז שחלה, מסייע לבתו בלימודים וכותב טור בשבועון המקומי, ואינו מהווה סכנה לעצמו או לאחרים.

- ההמלצה היא לקבל חוות דעת לגבי מסוגלותו ההורית, בטרם תתקבל החלטה על הרחבת הסדרי הראיה.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

17. רשיד ורנד

רשיד (50) מוכר זה שנים כחולה סכיזופרניה, הוא נשוי לרנד (40), תושבת קלקיליה במקור. לזוג המתגורר במשולש חמישה ילדים. בעקבות סכסוך מתמשך שהתלוותה אליו אלימות פיזית מצדו של רשיד עזבה אשתו את ביתם המשותף וחזרה להוריה בקלקיליה עם ארבעת ילדיהם הגדולים. נור בן השנתיים נותר אצל האב, כיון שהלה סירב למסור אותו למשמורתה. **רנד פנתה לביה"ד בבקשה להורות לרשיד להשיב לה את בנה.**

- ההמלצה היא שרשיד יעביר את בנו למשמורת האם וייקבעו הסדרי ראייה בינו לילדיו.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

18. מריה וסלים

סלים (35), התגרש לאחרונה ממריה (31). לזוג שלושה ילדים קטנים המתגוררים עם האם אצל הוריה בישוב אחר. **סלים הגיש בקשה דחופה לבית הדין על מנת שימנה אותו למשמורן** על שלושת ילדיו ויצמצם את הסדרי הראייה בין האם לילדיה. עיקר טענתו של סלים היה שמריה חולה בנפשה, התנהגותה מוזרה והיו לה קשרים עם גברים מחוץ למסגרת הנישואין. הוא הביא עדים לבית הדין שתמכו בגרסתו לגבי התנהגותה הלא מוסרית, אך לא הציג כל תיעוד לגבי מחלתה הנפשית. בתסקיר של פקיד סעד, תואר סלים כגבר אכפתי המסוגל להגמיש את שעות עבודתו במטרה לפגוש את ילדיו לפי הסדרי הראייה. פקיד הסעד אישר שלמריה קשרים עם גברים אחרים, וציין גם שילדיה נעדרים לעתים תכופות מבית הספר וכי אמה חולה מאוד ומתקשה לסייע לה בגידולם.

- ההמלצה: משמורת לאב לאור התנהגותה הלא מוסרית של האם.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

19. ויאם וסעיד

סעיד (36) נשוי זה 13 שנה לוויאם (29) בנישואי חליפין ("בדלי").⁶ לזוג נולדו ששה ילדים בני שנתיים עד שמונה. לאור סכסוך מתמשך בין בני הזוג, נשא סעיד אישה שניה, נגימה. מנישואין אלה נולדו לסעיד עוד שלושה ילדים. ויאם ונגימה גרות בבתים נפרדים. סעיד לקח מוויאם את פרח (8) ויוסף (5) והותיר את ארבעת הילדים הקטנים יותר אצלה. לאחרונה, **הגיש בקשה לבית הדין על מנת שיורה להעביר אליו את ארבעת ילדיו הנוותרים** בטענה שוויאם לוקה בנפשה ומתנהגת באלימות כלפיהם. ויאם שללה את טיעוני האב אחד לאחד והוסיפה שהוא גם לא מעביר לה כסף לגידול הילדים. פקיד הסעד שמונה על ידי בית הדין התקשה לתת המלצה חד-משמעית אך העריך כי טובת הילדים היא להיות במשמורת האב וכי שני ההורים לא מתחשבים בילדים ואינם מספיק אחראים על גידולם.

- ההמלצה היא להותיר את ארבעת הילדים במשמורת האם; לא הוכח כי ויאם היא חולת נפש וראוי שילדים בגיל הרך יהיו במשמורת האם.
מסכים/ה / לא מסכים/ה

⁶ אח ואחות ממשפחה אחת מתחתנים עם אח ואחות ממשפחה אחרת.

סופיאן (40) היה נשוי למונא (30) ונולדו להם ארבעה ילדים. לאחר גירושיהם, התגוררו הילדים בבית האב. למונא, שעברה אחרי הגירושין לגור במחיצת הוריה המבוגרים, הפרעת אישיות גבולית והיא נמצאת במעקב במרפאה לבריאות הנפש. בפסק הדין הראשון נקבע שמונא תהיה הורה משמורן. **סופיאן ערער על החלטת בית הדין** בטענה שמונא מזניחה את הילדים ומפגינה כלפיהם אלימות ללא יכולתם של הוריה המבוגרים להגן עליהם. תסקיר פקיד סעד שהוגש לבית הדין קבע שהגירושין הרעו את מצבה הנפשי של מונא, והיא מתקשה לעמוד בדרישות התכנית הטיפולית שנקבעה לה. פקיד הסעד המליץ אפוא למנות את סופיאן למשמורן. מאידך גיסא, דו"ח פסיכיאטרי שהוגש לבית הדין אישר שמונא נמצאת בדיכאון אך העריך שמצבה הנפשי משתפר בזכות טיפול תרופתי ופסיכותרפי והיא מסוגלת לטפל בילדיה.

- ההמלצה היא להעביר, לעת עתה, את המשמורת על הילדים מהאם לאב. מסכים/ה / לא מסכים/ה

21. נוהא וג'אבר

ג'אבר (33) נשוי לנוהא (27). לזוג שלושה ילדים בגילאי שמונה, תשע ועשר. נוהא אובחנה בעברה כבעלת הפרעת אישיות גבולית, היא מתפקדת באופן חלקי בבית ונעזרת במחלקה לשירותים חברתיים, בעיקר לגבי סוגיות הקשורות לטיפול בילדים. לבני הזוג סכסוך מתמשך המלווה לטענתה של נוהא באלימות של ג'אבר כלפיה ודרישתה שהוא יקדיש זמן רב יותר לילדים ולבית. מאידך גיסא, ג'אבר מתלונן שנוהא אימפולסיבית ובזבזנית. לפי חוות דעת פסיכולוגית שהגישה נוהא לבית המשפט, היא בעלת אינטליגנציה תקינה, וסובלת מלחצים נפשיים בשל המצב הקונפליקטואלי עם בן הזוג. דו"ח סוציאלי נוסף מתאר את הטיפול הטוב בילדיה לצד יחסים לא תקינים עם בן הזוג. העובדת הסוציאלית ציינה שג'אבר מנצל את מצבה הנפשי של נוהא, גורם לה לאבד עשתונות ואף העביר את הבן הבכור להשגחת אמו. **ג'אבר הגיש לבית הדין בקשה לגרש את נוהא.**

- ההמלצה היא לנסות להגיע לשלום בית. מסכים/ה / לא מסכים/ה

22. עאמר ועפאף

עאמר (32) נשוי ללא ילדים. אורח חייו דתי מאוד, ואף עלה לרגל למכה. הוא מפרנס את המשפחה. אשתו עפאף (25) **פנתה לבית הדין בבקשה להתיר את הגירושין ממנו** כיוון לדבריה הוא אימפוטנט, דבר שלא ידעה עליו טרם הנישואים. במהלך השנה היא ליוותה אותו בטיפולים בבעיה, אך ללא תוצאות. היא גיבתה את טענתה בתיעוד רפואי. כיום היא מתגוררת אצל הוריה. עאמר שלל את טענתה והוסיף שהיא מפיצה עליו את השמועה שהוא אימפוטנט. הוא הציע שבית המשפט ימנה מומחה שיבדוק אותו ויחליט אם הוא אימפוטנט. בדיקת המומחה קבעה שבעייתו נובעת מסיבות נפשיות ולא פסיכולוגיות והיא ניתנת לטיפול.

- ההמלצה היא לא להיענות לבקשתה של עפאף כי הסיבה לאין-אונות אינה פסיכולוגית. מסכים/ה / לא מסכים/ה

23. שאדי וסאוסן

שאדי (40), התגרש מסאוסן (30). שני הצדדים הסכימו שבנם הבכור רמזי (4) יעבור לגור אצל שאדי. שבועיים לאחר ההחלטה על הגירושין הגיע שאדי לבית בו מתגוררת סאוסן ונטל עמו את שני הילדים הקטנים. **הוא הגיש בקשה לבית הדין להיות הורה משמורן גם על שני הילדים הצעירים** בטענה שסאוסן חולה המטופלת במרפאה לבריאות הנפש ולפיכך מתקשה לטפל בילדים. הוא נשוי עתה בשנית להיבה ונולד להם בן נוסף. היבה הביעה נכונות לגדל את כל ילדיו של שאדי. הוגש תסקיר של פקיד סעד שתיאר את סאוסן ככשירה לטפל בילדיה.

- ההמלצה היא לדחות את בקשתו של שאדי למשמורת על שני הילדים הקטנים ולהחזירם לסאוסן. מסכים/ה / לא מסכים/ה

נור (40) וסוהא (30) גרושים עם שלושה ילדים קטנים. סוהא מוכרת כחולת סכיזופרניה, מחלתה פעילה, והיא אינה מקבלת תמיכה ממשפחתה המורחבת. על כן, היא מתקשה לטפל בילדיה. **נור הגיש בקשה לבית הדין להיות משמורן לשלושת הילדים.**

- ההמלצה היא להעביר לעת עתה את הילדים למשמורתו של נור ולקבל תסקיר מקיף לגבי מסוגלותה ההורית של סוהא בטרם תתקבל החלטה סופית.
מסכים/ה/ לא מסכים/ה

עומר הוא בן 40 עם מוגבלות שכלית קלה. בהיותו בן 27 הוא נישא לעאישה, כיום בת 38 ואינה בעלת מוגבלות. לזוג נולדו ארבעה ילדים. בשנים האחרונות עבר עומר להתגורר עם אביו סאמי, שהוא גם אפוטרופסו, בשל קשיים בהתמודדות כבן זוג וכהורה. לפיכך, **פנה האב לבית הדין על מנת לאפשר לעומר להתגרש מעאישה.** חוות דעת פסיכיאטרית העריכה שעומר היה מודע למתרחש סביבו, היה מרוכז ופעל בהיגיון בעת חתימתו על הסכם הנישואין ("עקד זוואג").

- יש להמליץ על דחיית בקשת האב בשל העובדה שבעת חתימת הסכם הנישואין, היה בנו עומר מודע למעשיו.
מסכים/ה/ לא מסכים/ה.

أمامك ٢٥ حالة معيشية بُنيت بالاعتماد على قضايا وحالات قد تم البت بها في المحاكم الشرعية، عليك اختيار إذا كنت موافقا أو غير موافق على التوصية المرفقة بعد كل حالة. من الجدير ذكره أنه ليست هناك علاقة بين الحالات الموصوفة أمامك. في بعض الحالات ارفقنا قائمة مصطلحات للإيضاح تظهر في أسفل الصفحة.

1. علي ومها

يبلغ علي ٣٥ عاما ويعاني من إعاقة ذهنية، متزوج منذ عدة سنوات من مها ابنة الـ ٢٥ ربيعا. علي مواطن من إسرائيل ومها من طولكرم. تم عقد الزواج بين الطرفين بموافقتهم، بحضور شاهدين، كما تم الاتفاق على المهر والمؤجل. كان عقد الزواج هذا عرفيا. يعيش علي ومها بمودة تامة وهو يساعدها على إتمام المهام المنزلية البسيطة وبالأخص تنفيذ المشتريات. **توجه الطرفان إلى المحكمة الشرعية من أجل إثبات زواجهما.** حضر الطرفان إلى المحكمة وحضرت أيضا والد علي، السيدة عائشة، وصرحت بأنها الوصية الشرعية عليه بموجب قرار الوصاية الصادر من المحكمة. أما مها فقد صرحت بأنها لم تكن على دراية بالأمر قبيل الزواج وتفاعلت عند سماع ذلك بالمحكمة. صرحت السيدة عائشة أنها أعلمت والد مها بالأمر وأنها كانت حاضرة في مجلس العقد. من الجدير ذكره أن الزوج علي هو من باشر العقد بنفسه.

- بالرغم من أن زواج علي ومها حدث بموافقة الطرفين، بوجود شهود، وبالاتفاق على المهر، إلا أن الزوج علي يُعتبر "مجنونا"، لذلك يعتبر زواجهما فاسدا⁷.

موافق/غير موافق

2. أحمد وعلياء

يعيش أحمد ابن الثلاثين عاما مع إعاقة ذهنية وغُسر سمع (دون وصي شرعي). أحمد متزوج من علياء ابنة الـ ٣٤. ترعرع أحمد في حضن عائلة محافظة، يعرف القراءة والكتابة، كما يساعد زوجته في إدارة شؤون الحياة المشتركة بينهما. وُلد للزوجين ولدان: عبيد ابن الثالثة وعمر ابن الخامسة. قبل سنة، تم الطلاق بين أحمد وعلياء، ولكن بعد شهرين بادر هو نفسه إلى الصلح وتزوجها مرة أخرى. **وبعد مضي ثلاثة أشهر تقدم بطلب للمحكمة الشرعية بتثبيت الزواج.** فقام القاضي بغية التأكد من إرادة أحمد بمسألة المذكور، فأجاب أحمد بلغة الإشارات أنه يعي فحوى الطلب ومعناه. ورغبة من القاضي في زيادة الاطمئنان، كلف أحمد أن يكتب على ورقة ما يقول إنه يفهمه، فكتب أحمد: "أنا أحمد، موافق ومتزوج من علياء".

- لا يوجد لأحمد وصي شرعي، لذا يجب الاستجابة للطلب وتثبيت النكاح بين الطرفين.

موافق/غير موافق

3. سلام وعلاء

علاء ابن الـ ٣٢ يعاني من إعاقة ذهنية متوسطة (دون وصي شرعي)، متزوج من سلام ابنة الـ ٣٧. وُلد للزوجين اربعة أطفال (عبيدة ابن السنة، ريان ابنة السنتين، أحمد ابن الثلاث سنوات، ورلى ابنة الأربع سنوات). والد علاء، السيد موسى، يوصف بأنه شخص متدين، **قدّم دعوى للمحكمة ملتمسا من خلالها فسخ النكاح⁸ بين علاء وسلام،** مدعيا بأن علاء فاقد للأهلية وأن سلام اختطفته وغررت به حتى وقّع على عقد الزواج، وأنها تستغله ماديا. يعيش علاء مع أبيه موسى وهو يزور زوجته سلام وأولاده في أحيان متباعدة. عينت المحكمة خبيرا، طبيبا نفسيا مختصا، لإعداد تقرير عن الحالة العقلية لعلاء في فترة إبرام عقد الزواج. جاء في التقرير لاحقا بأن علاء غير واع، لا يفهم الإجراءات التي تجري بحقه، وأن حالته ليست مؤقتة أو عابرة وإنما ثابتة، مستمرة، ومتواصلة، كما لم يكن واعيا عند عقد الزواج.

- بالرغم من أن الطرفين، سلام وعلاء، وافقا عند عقد الزواج، إلا أنه يجب فسخ النكاح لأن تقرير الخبير النفسي أكد أن علاء لم يكن واعيا عند عقد الزواج.

⁷ الزواج الفاسد هو ما اختل فيه شرط من شروط الزواج: الصيغة وهي الالفاظ المقبولة عند الايجاب والقبول، الولي، الزوجين والشهود.

⁸ فسخ النكاح هو الفرقة بين الزوجين بسبب اسرار الزوج عن دفع المهر أو النفقة أو الكسوة والمسكن.

4. جميل ونهاية

جميل ابن الـ ٤١ يعاني من مرض الفصام، كان متزوجا من نهاية ابنة الـ ٣٥. عند الطلاق كان للطرفين ابن، طارق، ابن الخمس سنوات، والمتواجد في حضانة والدته نهاية، وهو يعيش مع والدته عند أهلها. قبل خمس سنوات، تزوج جميل مرة أخرى من سوسن ووُلد لهما ولدان: فراس ابن السنتين ووسيم ابن الستة شهور. يستطيع جميل مشاهدة الصغير طارق في مركز العلاقة فقط. **تقدم جميل بطلب للمحكمة الشرعية بنزع الحضانة من نهاية مدعيا أنها تعاني من مرض نفسي.** وصل إلى المحكمة تقريران من قسم الشؤون الاجتماعية. بموجب التقرير الأول، لا يشكل جميل خطورة على نفسه أو غيره وحالته النفسية متوازنة، وأوصى التقرير بأنه بالإمكان البدء بترتيبات المشاهدة والمبيت في بيت جميل بشكل تدريجي. أما التقرير الثاني فلم يوصِ بأي تغيير على الحالة السابقة. من خلال تقرير طبي وصل إلى المحكمة الشرعية، تبين أن الزوج جميل يعاني من مرض الفصام، رقد مرتين فقط في مستشفى الأمراض العقلية حسب الإقامة الجبرية، وضعه الآن مستقر، وهو متعاون في العلاج. ورد أيضا في التقرير أن قدرته العقلية محدودة، ولا يشكل خطرا على نفسه والآخرين طالما يتناول الدواء حسب خطة العلاج. استُجوب في المحكمة الطبيب النفسي الذي يعالج الزوج جميل، لكنه لم يتخذ موقفا قاطعا إزاء مدى قدرة جميل الأبوية ومدى خطورته على الصغير.

- نهاية ليست مريضة نفسيا، ولذلك من المفضل أن تستمر في حضانة طارق ابن الخمس سنوات الذي ما زال بحاجة إلى اهتمام من النساء.

5. فراس وياسمين

فراس ابن الـ ٤٢ عاما متزوج منذ سبع سنوات من ياسمين ابنة الـ ٣٤ عاما التي تعاني من اضطراب في الشخصية الحدودية. وُلد للطرفين طفل يدعى عبادة عمره ثلاث سنوات. **خاصم فراس ياسمين وتقدم بدعوى للمحكمة الشرعية من أجل التحكيم⁹ بهدف الانفصال والطلاق من ياسمين بسبب حالتها الصحية،** مدعيا أنها مدمنة على الخمر والسجائر كما حاولت الانتحار عدة مرات وقام بنقلها إلى المستشفى لتلقي العلاج. وأضاف فراس بأنه حاول مساعدتها لتتجاوز حالتها، ولكنها ترفض أية مساعدة حتى من قبل مركز الخدمات والمعالجين، كما ترفض تناول الدواء. أرفق فراس مستندات طبية تبين أن ياسمين تعاني من اضطراب في الشخصية بسبب تعاطي الكحول وأنها تلقت علاجا في مستشفى الأمراض النفسية بسبب محاولتها الانتحار.

- يجب رد دعوى فراس من أجل التحكيم لأن هدف التحكيم هو الإصلاح بين الزوجين اللذين ظهر بينهما نزاع وشقاق.

موافق/غير موافق

6. ماهر ورشا

ماهر ابن الـ ٤٠ متزوج من المحامية ليلى ابنة الـ ٣٠ (زواجه الثاني). زواجه الأول من رشا ابنة الـ ٣٤ استمر مدة سبع سنوات، وولدت لهما الطفلة ريم ابنة الست سنوات المتواجدة بحضانة والدتها، وكلتاها تسكنان عند أهل رشا. أنهت رشا دراسة المرحلة الثانوية وشخصت بأنها تعاني من إعاقة ذهنية بسيطة وتصرفاتها طفولية. **تقدم ماهر بدعوى يلتزم فيها ضم الصغيرة ريم إلى حضانتها لتوفير مصحتها في ذلك، خاصة أنها قد التحقت بالمدرسة، ورشا لا تستطيع مساعدتها بسبب حالتها النفسية.** أما رشا فردت الدعوى بأنها متفرغة لرعاية الصغيرة وتقوم بواجبها على أتم وجه بمساعدة الجدة التي تواكب الصغيرة في مدرستها، بحيث تتلقى ريم دروسا خاصة إضافية بسبب عسرها التعليمي ناهيك عن إرسالها إلى دورات لا منهجية، بينما ماهر مشغول في عمله ولا يملك الوقت لرعايتها. وأضافت رشا أن ريم ولدت بعد الطلاق حيث إنها هي والجدة هما الشخصيتان المهمتان في حياتها. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية أوصى فيه بضم الصغيرة إلى والدها ماهر لتوفر القدرات الاقتصادية لديه للحضانة، رغم أن رشا توفر احتياجات ريم.

- يجب رد دعوى ماهر لأن ريم ما زالت بجبل الحضانة وبحاجة إلى اهتمام الأم.

موافق/غير موافق

7. ياسر ونيفين

ياسر ابن الـ ٣٥ ونيفين ابنة الـ ٢٩ هما زوجان منفصلان ولهما ابنة مشتركة تدعى فرح عمرها سنة. زعمت نيفين بأن زوجها ياسر اعتاد الاعتداء عليها وضربها ضربا مبرحا اضطرها إلى تلقي العلاج الطبي، ما دفعها إلى اللجوء مع الصغيرة إلى بيت والدتها. إلا أن أخوات ياسر قد حضرن وأخذن فرح منها عنوة. حاولت نيفين أن تستعيد الصغيرة بالطرق الودية، إلا أنها جوبهت بالرفض، **وعليه تقدمت بدعوى للمحكمة الشرعية من أجل تسليمها الصغيرة.** رد ياسر على ذلك مدعيا أن نيفين غير قادرة نفسيا وجسديا على الاعتناء بفرح وأنها تعاني من إصابة برأسها منذ الصغر، وأرفق مستندات طبية ورد فيها أن هناك إصابة بقدرات نيفين العقلية إثر إصابة برأسها منذ الصغر. أما نيفين فقد أرفقت مستندات طبية توضح إصابتها جراء اعتدائه عليها، وطالبت بإعادة الصغيرة لها لأنها ما زالت ترضعها.

- يجب إرجاع الصغيرة فرح إلى حضانة أمها لأنها بحاجة إلى حضن دافئ.

موافق/غير موافق

8. عادل وآمال

⁹ التحكيم هو اتخاذ الخصمين حاكما برضاها لفصل خصومتها ودعواها (البحر الرائق شرح كنز الدقائق ، ج 7 ص 24 اسم المؤلف: زين الدين ابن نجيم الحنفي الوفاة: 970هـ ، دار النشر : دار المعرفة - بيروت ، الطبعة : الثانية)

عادل ابن الـ ٣٦ وأمال ابنة الـ ٣٠ مفترقان بعد طلاق منذ سنتين، ولهما الصغيرة منى ابنة الثمانية أعوام. منى في حضانة والدتها أمال حسب شروط الطلاق، وكلتاها تسكنان عند أهل أمال. تقدم عادل بدعوى للمحكمة لجعله الوالد الحاضن للصغيرة منى. ادعى عادل أن أمال غير قادرة على تربيتها لمعاناتها من مرض نفسي يلزمها الفراش (كآبة بعد الولادة) وأنها تعتدي على الصغيرة وتضربها. أنكرت أمال كافة ادعاءات عادل، وقالت إن هذا ينافي شروط الطلاق. وصل إلى المحكمة تقريران متناقضان من مأموري الشؤون الاجتماعية حول القدرات الوالدية لكلا الطرفين. تبين في التقارير أن أمال تعاني من اكتئاب نفسي جراء الطلاق، إلا أنها خرجت من هذه الأزمة بقواها الذاتية، كما أن أمال تعمل وتكسب قوت عيشها وتهتم بشؤون منى. قامت المحكمة بالاستماع إلى أقوال منى التي ترددت كثيرا في الرد مخافة أن تغضب أيا من والديها، لكنها تميل قليلا إلى السكن مع والدها وصرحت في الوقت ذاته أن أمها تعتني بها جيدا وأنها تحب جدتها وأمها.

- يجب رد الدعوى والحفاظ على شروط الطلاق لأنه لم تثبت أدلة على تدني الأداء الوالدي لدى أمال.

موافق/غير موافق

9. ناصر ورنا

ناصر البالغ من العمر ٢٩ عاما، ذو لقب أول في علم النفس، متزوج من رنا ابنة الـ ٢٣. خاصمت رنا أحمد طالبة بعث الحكمين¹⁰ بينها لأنهما انفصلا بعد حياة زوجية لم تتجاوز الشهر وهي تعيش حاليا عند أهلها. ادعت أنه أخفى عنها حقيقة وضعه الصحي (مرض الفصام حسب ادعائها)، وقد بدت منه تصرفات غريبة خلقت عندها عدم الأمان والفرع، ولو أنها علمت بذلك مسبقا لما وافقت على الزواج. تم بعث حكمين بين ناصر ورنا فقدمتا تقريرين متناقضين. فقد بعث القاضي حكما فيصلا¹¹ قرر بالتفريق والمخالعة¹²، معللا ذلك أن رنا ترفض العيش مع ناصر بعد علمها بالحالة النفسية التي يعيشها وترفض صورة العيش المحافظة جدا التي يرغب فيها الزوج. من الجدير ذكره أنه لم تقدم تقارير طبية حول المرض النفسي عند ناصر.

- يجب قبول دعوى رنا للطلاق.

موافق/غير موافق

10. فاروق وهند

فاروق البالغ من العمر ٣٥ عاما كان متزوجا من هند ابنة الـ ٣٠. استمر زواجهما مدة شهر ونصف، اضطرت هند بعد ذلك إلى ترك بيت الزوجية بسبب عنفه اتجاهها. تقدمت هند بدعوى للمحكمة الشرعية ملتمسة فيها الطلاق. حضر للمحكمة شاهدان أكدا بأن الزوج يعيش نوبات عصبية وأن والده السيد حمدا أخبرهما بأن ابنه فاروقا يتلقى علاجاً عند طبيب نفسي بسبب حالته النفسية. وأضافا أيضا أنهما شاهداه يتعاطى الأدوية لمرضه النفسي. لم تصل إلى المحكمة تقارير طبية حول حالة فاروق. جاء طلب هند للطلاق على أثر أن زوجها غشها حين أخفى حقيقة مرضه عنها قبيل الزواج، أما فاروق من جهته فقد أعرب عن رغبته في استمرار العيش معها.

- يجب تعيين محكمين قبل اتخاذ القرار بشأن الطلاق.

موافق/غير موافق

¹⁰ الحكمين هما الرجلين اللذان يبعثان في حالة التحكيم

¹¹ الحكم الفيصل هو الرجل الذي يبعثه القاضي عندما يتعارض قرارا الحكمين من أجل الإصلاح

¹² المخالعة هي فراق الزوج من امرأته بعوض يأخذه الزوج من امرأته أو غيرها.

11. موسى وسارة

موسى البالغ من العمر ٥٤ عاما، يعمل طبيبا وهو رجل ورع جدا بالدين، متزوج من سارة ابنة الـ ٣٣ عاما التي تعمل مدرّسة. وُلد للزوجين طفلة تدعى رباب ابنة الثلاث سنوات. موسى هو أيضا أب لدعاء وعمر من زواج سابق. موسى وسارة منفصلان منذ سنة. **تقدم موسى بدعوى للمحكمة بنزع الحضانة من سارة** وجعله الحاضن والوصي الوحيد على الطفلة رباب مدعيا أن سارة تمنع وجود علاقة بينه وبين ابنتهما رباب، وأن سارة غير مستقرة نفسيا وتعاني من كآبة ما بعد الولادة وأنها لم تعد تهتم بالصغيرة. أما الأم سارة فقد اعترضت ونفت أنها تعاني من كآبة ما بعد الولادة، وأضافت بأن موسى يتجاهلها ويعاملها بعنف جسدي وكلامي وأنها غير مطمئنة لطبيعة العلاقة بينه وبين الصغيرة رباب. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية يصف علاقة طيبة بين سارة وربياب وأوصى بإبقاء الحضانة بيد سارة وتوسيع ساعات المشاهدة للأب موسى. عارض موسى التقرير الوارد وأرفق مستندا طبيا يدعم ادعاءاته بأن سارة تعاني من كآبة ما بعد الولادة وأن حالتها الصحية بحاجة إلى متابعة، وأعقب أيضا أن تقرير الشؤون الاجتماعية فيه خلل ما ولم يتطرق إلى موضوع التشخيص النفسي للأم سارة وأنه غير واثق ومبتور.

- يجب قبول توصيات مأمور الشؤون الاجتماعية لأنه يوازن بين حق الأم، حاجات الصغيرة، وحق الأب في رؤية ابنته رباب.

موافق/غير موافق

12. حسني ومنتهى

حسني ابن الـ ٣٥ يعيش مع مرض الفصام، وقد تمّ الطلاق بينه وبين منتهى ابنة الـ ٢٨ عندما كانت حاملا. بعد مضي مدة الحمل، وُلد الصغير كريم الذي يبلغ من العمر سنة حاليا. تعينت إجراءات مشاهدة للأب في مركز العلاقة. **تقدم حسني بطلب للمحكمة الشرعية من أجل توسيع ساعات المشاهدة وأن تشمل المبيت لديه في بيته**، مدعيا أن تقوية العلاقة بين الأب وابنه لا تقتصر على رؤيته فقط. اعترضت منتهى على طلب حسني وادعت أنه مريض نفسي ومن المحتمل أن يشكل خطرا على الطفل كريم. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية جاء فيه أن حسني لا يشكل خطرا على نفسه والآخرين.

- يجب قبول طلب حسني لأن مرضه النفسي لا يجب أن يشكل حائلا بينه وبين ابنه كريم، وذلك من أجل وجود علاقة أبوية حقيقية.

موافق/غير موافق

13. عدنان وریم

عدنان ابن الـ ٤٣ متزوج من ریم ابنة الـ ٣٠. يعاني عدنان من مرض الفصام ويتعاطى الأدوية اللازمة. استمر زواج الطرفين مدة سنتين وحدث الطلاق عندما كانت ریم حاملا. وُلد للطرفين الطفل بهاء والذي يبلغ من العمر الآن سنة، وهو في حضانة والدته ریم منذ ولادته. لم تكن هناك أية علاقة أو اتصال بين الأب عدنان وابنه بهاء منذ وُلد. **تقدم عدنان بدعوى للمحكمة الشرعية مطالبا مشاهدة الصغير مع إمكانية المبيت عنده.**

- يجب تمكين عدنان من المشاهدة دون شروط.

موافق/غير موافق

14. حسن ووردة

حسن ابن الـ ٣٩ كان متزوجا من وردة ابنة الـ ٣٠، ووُلد للطرفين الطفل رامي الذي يبلغ من العمر سنتين ويعيش مع والدته. لدى حسن مرض الفصام، ويتلقى على أثره مخصصات من التأمين الوطني. وصل إلى المحكمة تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية يوصي ببده إجراءات المبيت للطفل رامي عند أبيه حسن. تقرير آخر من الطبيب النفسي لم يكن واضحا بشأن القدرات الوالدية لدى حسن. اعتمد القاضي في قراره على التقرير الطبي، ولم يُقر إجراءات المشاهدة والمبيت. **قدّم حسن اعتراضا على قرار المحكمة مطالبا القاضي باعتماد تقرير الشؤون الاجتماعية.**

- يجب قبول دعوى حسن بسبب حالته النفسية.

موافق/غير موافق

15. حكيم ونعمة

حكيم رجل أرمل يبلغ من العمر ٦٥ عاماً، وهو رجل متدين جداً. تزوج مؤخراً من نعمة ابنة الـ ٢٩ عاماً. اتضح لحكيم صدفة بأن نعمة تقوم بالليل وتأخذ دواء لأنها تعاني من الكآبة، كما أنها تتقاضى مخصصات من التأمين الوطني. **تقدمت نعمة بدعوى للمحكمة الشرعية من أجل الطلاق**، لأن زوجها لا يهتم بها. اعترفت نعمة أمام القاضي أنها أخفت حقيقة مرضها عن حكيم قبيل الزواج. أعرب حكيم خلال المحكمة أنه لا يريد الطلاق وطالب بالإصلاح بينهما بالرغم من معاملتها القاسية له.

- يجب تعيين حكمين من أجل فحص ادعاءات الطرفين قبل اتخاذ قرار بشأن الطلاق.

موافق/ غير موافق

16. سيف وإيناس

يعيش سيف ابن الـ ٥٢ عاماً مع زوجته الثالثة إيناس. له ثلاثة أولاد من زواجه الأول والثاني (آلاء ابنة العاشرة من زواجه الأول، أمل ابنة الرابعة وإبراهيم ابن الـ ١٧ من زواجه الثاني). يعاني سيف من مرض الفصام ويتلقى العلاج في العيادة النفسية بمنطقة سكنه. الابنان أمل وإبراهيم في حضانة أمهما، ويستطيع سيف مشاهدتهما مرتين خلال الأسبوع في مركز العلاقة، أما آلاء فمتواجدة بحضانتها. **تقدم سيف بدعوى للمحكمة الشرعية بشأن زيادة الساعات التي يقضيها مع ابنيه أمل وإبراهيم لتشمل المبيت أيضاً**. دعم سيف أقواله بأن هدف المبيت هو توطيد العلاقة بينه وبين ابنيه وبينهما وبين أختهم آلاء. وصل إلى المحكمة تقرير طبي أوضح أن الزوج سيف يتعاطى الأدوية بشكل ثابت، مهتم بحالته النفسية، وقد مرتين فقط بالمستشفى (بوجود أمر إقامة جبرية)، يساعد ابنته آلاء في تعليمها، وتربطه علاقة طيبة بها ولا يشكل خطراً على الآخرين.

- يجب طلب توصية وتقرير إضافيين يتطرقان إلى القدرة الوالدية لدى سيف قبل اتخاذ قرار بشأن توسيع ساعات المشاهدة.

موافق/ غير موافق

17. رشيد ورنند

رشيد ابن الخمسين عاماً يعيش مع مرض الفصام، وهو متزوج من رند ابنة الأربعين (من سكان بلدة طولكرم). وُلد للزوجين خمسة أولاد: مرح (١٠ سنوات)، نصر (٩ سنوات)، ربي (٨ سنوات)، معتصم (٤ سنوات) ونور (سنتين). ادعت رند بوجود نزاع مستمر بينها وبين رشيد يصاحبه العنف الجسدي تجاهها. وعلى أثره تركت بيت الزوجية وانتقلت للعيش عند أهلها. وكان قد سمح لها رشيد باصطحاب الأولاد الأربعة الكبار معها ومنعها من اصطحاب الصغير نور (سنتين) الذي ظل عند أبيه. **توجهت رند إلى المحكمة بطلب ضم الصغير نور إليها بصورة مستعجلة لحاجته إليها**.

- يجب على رشيد أن يسلم الصغير نوراً لحضانة الأم، ومن ثم تعيين ساعات مشاهدة بينه وبين الأبناء.

موافق/ غير موافق

18. سليم وماريا

سليم ابن الـ ٣٥ وماريا ابنة الـ ٣١ طرفان مطلقان ولهما ثلاثة أولاد: نورا (٤ سنوات)، ميس (٥ سنوات)، وحمد (٣ سنوات). يتواجد الأبناء مع أمهم ماريا التي تعيش عند أهلها في بلد آخر. تقدم سليم بدعوى للمحكمة الشرعية من أجل تعيينه **حاضنا وحيدا للأولاد الثلاثة**، وأضاف لطلبه أيضا أنه في حال وجود ساعات مشاهدة للأم يجب أن تكون بالحد الأدنى، مدعيا أن ماريا تعاني من مرض نفسي، أداءها متدنٍ، ولها علاقات عاطفية خارج إطار الزواج قبل الطلاق ومستمرة بعد الطلاق. لم يرفق سليم مستندات طبية بشأن حالتها النفسية. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية وصف سليمًا بأنه يبدي اهتماما بأولاده وقام بتغيير برنامج عمله ليتواجد بالبيت مع الأبناء. وأكد التقرير وجود علاقات عاطفية لماريا خارج إطار الزواج وأنها لا ترسل أبنائها إلى المدرسة ولا تكثر بحالهم، وأن أهلها لا يستطيعون مساعدتها في تربية الأبناء بسبب حالتهم الصحية.

- يجب تعيين الأب سليم حاضنا ووصيا للأبناء بسبب تصرفات ماريا غير الأخلاقية.

موافق/ غير موافق

19. سعيد وونام

سعيد ابن الـ ٣٦ وونام ابنة الـ ٢٩ متزوجان منذ ١٣ سنة ولهما ستة أولاد: فرح (٨ سنوات)، رنين (٦ سنوات)، يوسف (٥ سنوات)، نور (٤ سنوات)، يزن (٣ سنوات)، ورزان (سنتين). بسبب نزاع مستمر بين الزوجين، تزوج سعيد مرة ثانية من نجمة وولد له من زواجه الأخير ثلاثة أبناء آخرين. ونام ونجمة تسكنان في بيتين منفصلين. قام سعيد بأخذ فرح ويوسف من ونام وأبقى الآخرين معها. **قدم سعيد دعوى للمحكمة الشرعية مطالبا فيها بتسليمه أولاده الأربعة الآخرين بدعوى أن ونام مريضة نفسيا وتتصرف بعنف معهم**. اعترضت ونام على أقوال سعيد وأضافت أنه لا يدفع لها مخصصات النفقة. أمرت المحكمة دائرة الشؤون الاجتماعية بإجراء تقرير حول أحوال الصغار والديه. ورد في التقرير من قبل مأمور الشؤون الاجتماعية أنه يقف موافقا حرجا يصعب اتخاذ قرارا يرجح الجهة التي تضم إليها الأولاد، ولكنه أوصى بضمهم بشكل مؤقت إلى الأب لفترة تجريبية، وأضاف أن كلا الطرفين غير قادر على التفكير في مصلحة الصغار.

- يجب إبقاء الأبناء الأربعة مع أمهم ونام لأنه لم يثبت أنها تعاني من مرض نفسي يفقدها الأهلية ولأنها أحق بأولادها، وخاصة أنهم بحاجة إلى اهتمام أنثوي.

موافق/ غير موافق

20. سفيان ومنى

سفيان ابن الأربعين ومنى ابنة الثلاثين هما طرفان حدث بينهما الطلاق. وُلد للطرفين أربعة من الأبناء: عدنان (٣ سنوات)، علي (٤ سنوات)، آمال (٦ سنوات)، نورا (٧ سنوات). تعاني منى اضطرابا في الشخصية، تعيش عند أهلها، وتتلقى العلاج في العيادة النفسية في المنطقة. صدر قرار أول للمحكمة الشرعية نص بأن تكون منى هي الحاضنة للأبناء الأربعة. **قدم سفيان اعتراضا على القرار مدعيا أنها تهمل الأولاد وتعاملهم بعنف، وأن أهلها ليسوا قادرين على مساعدتها**. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية أن منى أظهرت تصرفات مرضية وعجزا عن التفكير بشكل منطقي وعدم القدرة على التجاوب مع أي برنامج علاجي لتحسين وضعها، وأوصى بتعيين سفيان حاضنا ووصيا. من جهة أخرى، ورد تقرير آخر من الطبيب النفسي ينص أنه أثر الخلافات المستمرة مع زوجها صارت تشكو منى من عصبية زائدة واستجابة اكتئابيه يصحبها هبوط في الثقة بالنفس، وأنه عند إجراء الفحص الطبي النفسي كانت تعاني من اكتئاب نفسي خفيف وأن حالتها النفسية أخذت في التحسن تدريجيا عقب تلقيها العلاج، وأنه حتى آثار النكسة النفسية اختفت، وليس هناك مانع مرضي يحول دون إرجاع أولادها إليها مع تلقيها المساعدة المطلوبة.

- يجب نقل الأبناء على الفور من حضانة الأم إلى الأب سفيان.

موافق/ غير موافق

21. جبر ونهى

جبر ابن الـ ٣٣ متزوج من نهى ابنة الـ ٢٧، وُلد لهما ثلاثة من الأولاد: أحمد (٨ سنوات)، علي (٩ سنوات)، ورام (١٠ سنوات). تعاني نهى من اضطراب في الشخصية ونوبات عصبية توقعها أرضاً. تقدم جبر بدعوى للمحكمة الشرعية من أجل الطلاق، مدعياً أن هناك تقصيراً في واجباتها المنزلية، كما أنها تتلقى العون من قسم الشؤون الاجتماعية فيما يتعلق بتربية الأبناء. جبر ونهى منفصلان منذ سنة بسبب وجود نزاع وشقاق بينهما يصاحبه عنف جسدي مستمر تجاه نهى. أما هي فتطالبه بتكريس ساعات أكثر لمساعدتها للعناية بالبيت والأولاد. يدعي جبر أن نهى تبذر الأموال وأنها امرأة اندفاعية. ورد تقرير من المعالج النفسي لنهى تبين فيه أنها ذات قدرة عقلية جيدة، وأنها تعاني من ضغوطات نفسية إثر الصراعات مع زوجها. تقرير آخر من الشؤون الاجتماعية وصف علاقتها الحميمة بأولادها وعنايتها بهم رغم المشاكل الزوجية. أوضحت مأمورة الشؤون الاجتماعية أنَّ الزوج جبر يستغل حالة نهى النفسية ويستفزها كثيراً، ووضع ابنه البكر عند أمه، جدة الطفل.

- تتوجب المحاولة للوصول إلى الإصلاح بين الطرفين.

موافق/ غير موافق

22. عامر وعفاف

عامر ابن الـ ٣٢ متزوج ولم يرزق أولادا بعد، يمارس حياة متحفظة جداً، قام بأداء فريضة الحج، ويكسب قوت عيشه باحترام. توجهت زوجته عفاف ابنة الـ ٢٥ للمحكمة الشرعية من أجل الطلاق مدعية أنه يعاني من مرض العُنة¹³، ولم تعرف ذلك قبل زواجهما. خلال السنة الأولى للزواج، رافقته إلى مراكز طبية عديدة من أجل تلقي العلاج اللازم ولكن دون نتائج تُذكر، وأرقت بدعواها تقارير طبية. بعد مضي السنة الأولى للزواج، انتقلت عفاف للعيش عند أهلها. اعترض عامر على أقوالها وقال إنها تفتري عليه، شهّرت به حتى أخذ الناس يتناولونه ويلقونه بالسنتهم. وطلب من القاضي أن يخضع للفحص من قبل خبير توكله المحكمة. نصّ تقرير الخبير أنه ليس هناك سبب عضوي للحالة، إنما يرجع لأسباب نفسية ويمكن علاجه.

- يجب رد دعوى عفاف لأن سبب العُنة ليس عضوياً.
- موافق/ غير موافق

23. شادي وسوسن

شادي ابن الأربعين وسوسن ابنة الثلاثين هما طرفان حدث بينهما الطلاق. وُلد لهما ثلاثة من الأولاد: رمزي (٤ سنوات)، مي (٣ سنوات)، وعلي (سنتين). اتفق الطرفان من ضمن شروط الطلاق أن ينتقل رمزي للعيش مع والده شادي. بعد مضي أسبوعين على الطلاق، قدم شادي إلى البيت الذي تسكن فيه سوسن وأخذ منها الصغيرين مي وعليّاً. تقدم بعد ذلك بدعوى للمحكمة الشرعية أن يكون الحاضن للصغيرين مدعياً أن سوسن تعاني من مرض نفسي وتتلقى العلاج في العيادة النفسية، ولذلك لا تستطيع العناية بالأولاد. أضاف شادي أنه متزوج من امرأة أخرى – هبة – ولهما ابن مشترك (أمير)، وأن هبة مستعدة لتربي الصغيرين أيضاً. ورد تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية وصف سوسن أنها تهتم بأولادها وأنها ذات قدرات والدية سليمة.

- يجب رد دعوى شادي أن يكون حاضناً وإرجاع الصغيرين إلى سوسن.
- موافق/ غير موافق

24. نور وسهى

نور ابن الأربعين وسهى ابنة الثلاثين هما طرفان حدث بينهما الطلاق وُلد لهما ثلاثة أولاد: أمير (٥ سنوات)، رامة (٤ سنوات)، وياسمين (سنتين). تعاني سهى من مرض الفصام، لا تملك الدعم العائلي، ولذلك تواجه صعوبات في تربية أولادها. تقدم نور بطلب للمحكمة الشرعية لأن يكون الحاضن للأولاد الثلاثة.

- يجب تسليم الأولاد حالا لحضانة الأب نور، وطلب تقرير من مأمور الشؤون الاجتماعية بشأن القدرات الوالدية عند سهى قبل اتخاذ قرار نهائي.
- موافق/ غير موافق

25. عمر وعائشة

¹³ العُنة هي عيب موجود عند الرجل وهي عدم القدرة على الجماع أو الوطء.

يبلغ عُمر أربعين عاما ويعيش مع إعاقة ذهنية بسيطة. عندما كان بسنّ ٢٧، تزوج من عائشة البالغة من العمر ٣٨ عاما. وُلد للزوجين أربعة أولاد: يزيد (٦ سنوات)، يزن (٨ سنوات)، براءة (٩ سنوات)، وآلاء (١٠ سنوات). انتقل عمر للعيش مع والده سامي، الوصي من قبل المحكمة، بسبب صعوبات في إدارة حياته الزوجية والأبوية. عقب ذلك، توجه الأب سامي للمحكمة الشرعية من أجل طلاق عمر من عائشة. ورد تقرير من الطبيب النفسي ظهر فيه أن عمر واعٍ لما يدور حوله، وكان مدركا حين وقّع على عقد الزواج.

- يجب رد دعوى الأب لأن عمر كان مدركا لأعماله حين وقّع على عقد الزواج. موافق/غير موافق